

Leibnizova kontingencia nie je náhoda ani nahodilost¹

Martin Škára

Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
martin.skara@upjs.sk

Abstract:

Leibniz's Contingency is Neighter a Coincidence Nor an Accident

Conceptual exactitude is one of the appanages of philosophical thinking and metaphysical thinking specifically. A slight semantic nuance may, in the case of a particular philosophical concept, lead to inaccuracy of thought. What thinking inaccuracy may then conceptual inaccuracy lead to? The consequences may be exceedingly disturbing unless and until corrections and reinstatements are made. This paper aims to use one translation example to highlight just such an extreme historical blunder in the Czechoslovak philosophical milieu. I will try to indicate, using precisely one of the key concepts of Leibniz's metaphysics – the Latin *contingentia*, or the French *contingence* and its derivatives – that translations of philosophical texts may not be permanently reliable unless they are periodically revisited. The above concept of Leibniz and its mistranslation is a striking example of this.

Keywords: Georg Wilhelm Leibniz, contingency, world, universe, possible being, God, metaphysics

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2023.4r.599>

Úvodom

Do akej miery je interpretačný počin každého historika filozofie relevantný, originálny, ale v prvom rade precízny, to nezávisí iba od zvolenej metódy a prístupu. Vychádzame z vlastného presvedčenia a skúseností. Snažíme sa totiž obhajovať stanovisko, podľa ktorého metóde a prístupu pri akomkoľvek interpretačnom vklade na poli filozofie predchádza zvládnutie tak myšlienkovej štruktúry a predovšetkým terminologického základu, ako jej rudimentu. Osvojenie si terminológie je nevyhnutným predpokladom pre všetky ďal-

1 Príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy APVV-20-0583: „Možné svety a modality: súčasné filozofické prístupy“.

šie z nej vychádzajúce pokusy o osvojenie si myšlienky, koncepcie, systému... No spomínané osvojovanie by sa strictu sensu nemalo diať na základe prekladov. Imperatívom každej mysliteľskej dráhy má byť práca s prameňom.

Táto štúdia si kladie za cieľ na jednom konkrétnom príklade poukázať na pomerne nebezpečné riziko, ktoré súvisí s obchádzaním prameňa, s jeho nerevidovaním a akomsi strnulom spoliehaní sa na preklade. Ale ani násprípad neboli určitý čas príkladný. Až vlastná prekladateľská činnosť nás zaviedla k tomu, čo sme vyjadrili v niekoľkých vyššie uvedených riadkoch. Práve preto sa prostredníctvom aj tejto štúdie pokúsime učinit nápravu. Spomínaný konkrétny príklad súvisí s jedným z terminologických pilierov Leibnizovej metafyziky, ktorým je pojem *kontingencie* a toho, čo *contingentné* je. Čo je v tomto prípade mylné a nepresné, to je uvedené a rozpracované v jednotlivých oddieloch tejto štúdie. Pokúsime sa preto predstrieť postup, ktorý sme si pri identifikácii a následnom riešení zvolili.

Prvotná hypotéza, s ktorou v tejto štúdii pracujeme, sa týka mylného prekladu vyššie spomínaného pojmu. V prvom kroku sa teda pokúsime naznačiť, ako sa s týmto pojmom narábalo v českých a slovenských prekladoch pomerne malého počtu Leibnizových pôvodných textov. Ich spoločným menovateľom je práve spomínaný prekladový omyl. Kedže sa pracovná hypotéza tejto štúdie v prvom kroku týka oblasti terminologickej, budeme sa usilovať hypotézu rozpracovať na lexikálnej a dobovej kontextuálnej úrovni. Za týmto účelom sa budeme snažiť poukázať na to, ako latinské substantívum *contingentia* vzniká, a zároveň na jeho zdroj – pôvodné sloveso *con-tingo*, resp. *tango*. Súčasťou tejto časti štúdie bude aj uvedenie príkladu narábania s týmto pojmom v dobovom lexikóne, ktorý, okrem iného, Leibniz sám používal. To však neznamená, že tento pojem Leibniz nejako slepo z tohto lexikónu preberia. Po lexikologickej a terminologickej vstupe sa budeme snažiť predstrieť spôsob, akým Leibniz s týmto pojmom narába. Vzhľadom na fakt, že pojem *contingentia*, fr. *contingence/contingent(e)s*, sú termíny, ktoré Leibniz používa v kontexte aktuálneho, potažmo aktualizovaného súčna (aktuálneho/aktualizovaného sveta), bude najprv našou úlohou vyložiť kontext, ktorý to-muto termínu a eo ipso aktualizovanému súčnu predchádza – a až na pozadí týchto úvah sa budeme snažiť naznačiť, ako nie je možné v tejto súvislosti používať termín náhoda/nahodilost.

Z tohto dôvodu budú nasledovné dve kapitoly primárne viazané na stručnú analýzu možných svetov v Božom rozume a problematiku možných súcien (*possibilia*), ktoré tomu, čo je *contingentné*, predchádzajú. Predposledným analytickým vstupom pred prijatím záveru bude našim zámerom zaviesť do úvah kapitálny vzťah *kontingencie a princípu dostatočného dôvodu*. Záver tejto štúdie bude venovaný poukázaniu na to, prečo je na základe predošlych analýz nemožné v súvislosti s pôvodným termínom *contingentia/contingence*,

contingens/contingent(e)s hovoríť o náhode či *nahodilosti*. Táto totiž odporuje samému princípu dostatočného dôvodu, resp. princípu najlepšieho, teda architektonickému princípu Leibnizovej metafyziky.

1. Kontingencia nie je náhoda ani nahodilost: nejasnosť prekladu

Byť kontingentný neznamená byť náhodný ani *nahodilý*. Vo filozofii G. W. Leibniza má táto téza platnosť pôvodného a pravého interpretačného východiska. V opačnom prípade by sme sa pochybovali na poli labyrintu nedôslednosti a zaslepenej dôvernosti nepresných prekladov. Interpretácia a preklad. Tejto dvojici čeli hádam každý historik filozofie. Je však povinnosťou každého z nich si preklad overovať. Znalosť pôvodného jazyka, v ktorom je príslušný filozofický text redigovaný, je nutnosťou a prvým pracovným nástrojom, ktorý musí principiálne predchádzať každej interpretácii. Ak sa interpretácia, exegéza, hermeneutika *odohráva* v preklade a pomocou prekladu, riziko sémantickej a výkladovej tieňohry rastie exponenciálne s mierou absencie využívania pôvodného textu. A toto je konkrétny prípad jedného z klúčových pojmov Leibnizovej filozofie – prípad *kontingencie*.

V česko-slovenskom filozofickom priestore sa v prípade *leibnizovskej* terminológie bezprecedentne prijímali sice v istej miere kvalitné, ale dnes už zastarané a nerevidované preklady. Inak povedané, akosi sme si strnulo zvykli prijímať preklad – a od tohto okamihu budeme mať na mysli výlučne preklady Leibnizových textov – ako nejakú *definitívu*. Raz preložený text v mnohých prípadoch totiž akoby *spĺňa* definitívnu platnosť, bez potreby ďalších revízií, následných modifikácií a spresnení. Prípad *Leibniz* je ale v tomto ohľade o to pálčivejší a miestami i zarážajúci, že v roku 1999 vyšiel, okrem iného, štvrtý zväzok šiestej série² zobrazených spisov *Sämtliche Schriften und Briefe* akademického vydania Leibnizovej spisby. Tento zväzok pokrýva obdobie medzi rokmi 1677 až 1688. A práve do tohto obdobia spadá aj to, čomu sa v leibnizianizme zvykne hovoriť *prvá doktrinálna formulácia*, ktorou je text *Discours de métaphysique*. V neposlednom rade je na mieste podotknúť, že vyššie uvedený zväzok akademického vydania zahrňuje okrem *Discours de*

2 Leibniz, G. W., *Sämtliche Schriften und Briefe*. Berlín, Akademie Verlag 1999. Ide o bezmála 3100 strán Leibnizovej spisby z rokov 1677 až 1688. V rokoch 1685–1686 Leibniz spisuje v zimnom období, ktoré trávi stáby inžinier v Harzových baniach v Hornom Sasku, malú metafyzickú rozpravu (*Discours de métaphysique*), ktorá sa stane jeho prvou doktrinálnou formuláciou. Je to jeden z mŕtvikov Leibnizovho predmonadologického myšlenia – a práve vďaka tomuto vydaniu je možné vystopovať kontext, v ktorom sa spomínaná doktrinálna formulácia rodí a následne pokračuje v niekoľkých desiatkach listov, ktorí si Leibniz vymení s teológom Antoinom Arnauldom. V ďalších bibliografických odkazoch na akademické vydanie Leibnizových spisov a korešpondencie budem uvádzať zaužívané skratky v tvare: AA, číslo série rímskou čísllicou, číslo zväzku arabskou čísllicou.

métaphysique i kontext časovo súvisiacich textov. Za takýchto rozhodujúcich okolností možno teda hľboko posúdiť aj preklad, ktorý sme doposial mali ako jediný exemplár toho, čo prekladateľ nazval *Metafyzické pojednání*,³ pôvodne *Discours de métaphysique*.

V pôvodnom texte sa pojmom *kontingencie* nachádza na mnohých miestach. A práve tu začína závažná nástraha a prvý zauzlený problém. Ten však nevznikol iba v tomto prípade. Ďalšie dva prípady majú na neželanom probléme svoju účasť. Ako už bolo povedané, prekladatelom českého vydania prekladu pôvodného *Discours de métaphysique*, ktorý je súčasťou zbierky prekladov vrátane *Monadológie* z roku 1982, bol Jindřich Husák. Jednou z dôležitých editorských poznámok je aj správa o vydaní, z ktorého zostavovatelia tejto série prekladov, vrátane prekladateľa, tento text pripravovali. Ide o takzvanú *Gerhardtovu* edíciu z rokov 1879–1890. To okrem iného znamená, že prekladateľ a zostavovatelia v zásade nemohli mať k dispozícii kritické vydanie spomínaného zväzku A VI, 4 z roku 1999.⁴ O čosi skorším počinom v prekladateľstve Leibnizovych textov je pak slovenské vydanie *Monadológie a Nových úvah o ľudskom rozume* (pôvodne *Nouveaux essais sur l'entendement humain*) z roku 1970. Preklady vyššie uvedených dvoch textov, z ktorých *Nové úvahy* nie sú v úplnom znení, vyhotovili Juraj Cíger (*Monadológia*) a Jola Bánová (*Nové úvahy o ľudskom rozume*).⁵ Ani v jednom z týchto prekladov niet termínu *kontingencia*.⁶ V poradí tretím textom, v ktorom absentuje pojmom *kontingencie*, je napokon preklad Leibnizovej *Theodicey*, ktorý vyšiel v Prahe v roku 2004. Prekladateľom tohto textu je Karel Šprungk.⁷

To, čo tieto tri preklady troch rozličných textov spája, je vyššie naznačovaná chyba, ktorá je súčasťou len prekladateľskou chybou, ale zároveň prerástá do chyby interpretačnej, a preto vedie k systematickej dezinterpretácii. Všetky spomínané preklady operujú v prípade pôvodného francúzskeho adjektív *contingent(s)*, *contingente(s)* so slovenským, resp. českým ekviva-

3 Leibniz, G. W., *Metafyzické pojednání*. In: Leibniz, G. W., *Monadologie a jiné práce*. Přel. J. Hušák. Praha, Nakladatelství Svoboda 1982.

4 Pozri poznámku č. 2. V tomto prípade: Leibniz, G. W., AA VI, 4.

5 Leibniz, G. W., *Monadológia*. In: *Antológia z diel filozofov*. Zv. 6: Novoveká racionalistická filozofia. Ed. E. Várossová. Bratislava, Vydavateľstvo Epochá 1970. V prípade týchto dvoch prekladov je v zásade náročné určiť, z akej edície presne prekladatelia čerpali. Pri *Monadológii* je v zadnej časti antológie uvedený iba tento údaj: Z francúzskeho originálu G. Wilhelm Leibniz, *La Monadologie*, Paris 1885, preložil doc. PhDr.-MUDr. Juraj Cíger, CSc. Chýba tu správa o vydavateľovi a prípadnej edícii. Pri *Nových úvahách* je uvedený nasledovný údaj: Z francúzskeho originálu G. Wilhelm Leibniz, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, Berlín 1962, preložila Jola Bánová. Aj v tomto prípade chýba zmienka o príslušnej edícii, resp. editorovi.

6 Podotýkame, že reč je o prekladoch. Preklady všetkých uvedených textov operujú s ekvivalentom *náhoda/nahodilost*, *náhodný/nahodilý* a s jemu príslušnými gramatickými pádmi. V origináloch sa však nachádza termín *contingence*, *contingent(e)s*.

7 Leibniz, G. W., *Theodicea. Pojednání o dobrote Boha, svobode člověka a původu zla*. Přel. K. Šprungk. Praha, OIKOYEMENH 2004.

lentom v podobe *náhodný*, *náhodná*, *nahodilý*, *nahodilá*. V dôsledku takého-to prekladu začína vznikať zreteľne odlišný sémantický posun pôvodného Leibnizovho termínu. A fortiori by teda pôvodné francúzske substantívum *contingence*⁸ malo označovať slovenské substantívum *náhoda*, resp. české substantívum *nahodilost*. A tu vyššie a niekoľkokrát zmieňovaný problém, či chyba, alebo omyl, začína. Prekladateľ musí byť zároveň aj dôsledným historikom filozofie, ktorý obligátne skúma nielen originál, ale aj jeho kontext a *textologické* milieu, ktoré dotvára jeho výkladový horizont. Pri takto dodržaných podmienkach je vysoko pravdepodobné, že vynaložené úsilie prekladateľa ho na scestie nezavedie.

Avšak spomínané a analyzované preklady nás vedú najskôr k tomu, čo je *akcidentálne*, k tomu, čo je *akcidentom*, na rozdiel od toho, čo je nevyhnutné, nutné (*nécessaire*), resp. čo je nevyhnutnosťou, nutnosťou (*nécessité*). Omyl, chyba, či nepresnosť smerujú teda k povážlivému záveru o tom, že Leibniz hovorí o akejsi *náhode*, *nahodilosti* a o tom, čo je *náhodné*, resp. *nahodilé*. Pojem *náhody* pritom v Leibnizovom filozofickom myslení nemá ani to najnepatrnnejšie miesto. V opačnom prípade by sa celá Leibnizova filozofická stavba začala rúcať, a to ani nie tak, ako to chce Descartes, totiž od základov, ale od toho najvyššieho, zvrchovaného a jediného princípu, ktorým je Leibnizov Boh. To už by ale bol jeden z nekonečného počtu možných Leibnizov, nie však ten najlepší z možných Leibnizov. Ako teda učiniť nápravu?

1.1 Lexikologický a dobový význam termínu *contingentia*, *contingens*

Podrobnejšie skúmanie akéhokoľvek pojmu, ak je predmetom hlbšieho a seriázneho bádania, má zaviesť každý takýto pokus k jeho pôvodnému, resp. primárному významu. Zároveň sa takto vytvorí pomerne jasný kontext, do ktorého možno skúmaný pojem zaradiť. Ostat iba pri lexikologickom význame, bez jeho dobového kontextu, by nebolo známkou seriáznej práce (každého historika filozofie). Inak povedané, prijímať pojem bez jeho hlbko-vejšej analýzy znamená to isté, ako nekriticky preberať jeho preklad. Dôsledky takého prístupu sa s falošne pokojným svedomím môžu pretaviť do nadmieru veľkého neporozumenia – a tým pádom do dezinterpretácie. Práve z toho dôvodu sa budeme snažiť v prvom kroku pozrieť na výklad pojmu pro-

8 Menovite v kapitole XIII. díla *Discours de métaphysique* sa dokonca nachádza zmienka o *principe de contingence*, ktorá síce v Gerhardtovej edícii Leibnizových filozofických spisov (Leibniz, G. W., *Die philosophische Schriften*. Bd. 4. Hildesheim – New York, Georg Olms Verlag 1978, s. 438) figuruje, ale do českého prekladu sa *nedostala* jedna časť vety, ktorá spomínaný termín *principe de contingence* obsahuje. Aj v tomto prípade budem v nasledujúcich výskytoch jednotlivých zväzkov Gerhardtovej edície používať zaužívanú skratku v tvare: GP pre *Philosophische Schriften* spolu s označením čísla zväzku rímskou číslicou. V tomto prípade GP IV.

stredníctvom dostupného latinského slovníka a v kroku druhom sa pokúsime prostredníctvom dobového lexikónu filozofie zamerat na jeho výklad.

1.2 Lexikologický význam

Substantívum *contingentia* a jeho adjektívny tvar *contingens*, ktorý je zároveň prítomným particípiom, je odvodené od zloženého slovesa *cōn-tīngō*, *tīgi*, *tāctum/con-tango*. Samotné sloveso *tangō* má v latinčine jednoznačný význam: dotýkať sa, stýkať sa⁹ (v kontexte fyzickom, či morálnom, tranzitívnom alebo absolútном). Prefix *con* v tomto prípade naznačuje, že ide o súčinnosť, keďže jeho významom je adverbium *spolu*, *spoločne*. Za takýchto okolností preto význam slovesa *cōn-tīngō* v jeho takto zloženej podobe nijakým závažnejším spôsobom pôvodný význam slovesa *tīngō* nezmení, no s istou sémantickou obmenou sa dokonca obohatí: *stykti se*, *dotýkti se*, *vübec dotknouti se*.¹⁰ Jedným z pojmov odvodených zo slovesa *contingo* je i pojem *contactus*, slovensky a česky *kontakt*. Tento pojem neuvádzame bezdôvodne, pretože v prenesenom význame v istom zmysle zapadá do leibnizovskej metafyzickej terminológie a sémantiky.

1.3 Dobový význam

Jedným z referenčných zdrojov dobovej terminológie, ktorý poslúžil aj Leibnizovi samému, je Gocleniov *Lexicon philosophicum* z roku 1613.¹¹ Za zaujímavosť rozhodne stojí aj zmienka, ktorú na margo slovníkov Leibniz vo štvrtom dopise Clarkovi spomenie: „...nelze mi vyčítat, že se odvolávám na *Filosofický slovník* tohoto autora [Goclenius, pozn. M.Š.], protože smyslem slovníků je ukazovat, jak se užívají termíny.“¹² Gocleniov *Lexikón* obsahuje pojem *contingens* spolu s jeho starogréckym náprotivkom v tvare ἐνδεχόμενον, pričom až následne je uvedený pojem *contingentia*.¹³ Toto starogrécke adjektívum Goclenius pochopiteľne nerozvíja, ale aj napriek tomu považujeme za dôle-

9 Pozri termín *tangō* in: Ernout, A. – Meillet, A., *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris, Klincksieck 2001, s. 676; Vaan, M. de, *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden – Boston, Brill 2008, s. 606; Křížkův slovník latinsko-český. Ed. J. Říha. Praha, I. L. Kober 1889, s. 832.

10 Pozri termín *con-tīngō* in: Křížkův slovník latinsko-český, c.d. Pozri termín *contingo* in: *Oxford Latin Dictionary*. Oxford, Oxford University Press 1968, s. 430.

11 Goclenius, R., *Lexicon philosophicum*, quo tanquam clave philosophiae fores aperiuntur. Frankfurt 1613. Leibniz tento *Filosofický lexikón* používa okrem iného v treťom a štvrtom dopise Samuelovi Clarkovi. Pozri Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*. Přeložil a úvodem a poznámkami opatřil J. Palkoska. Praha, OIKOYMENH 2020, s. 92; s. 104.

12 Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*, c.d., s.104.

13 Goclenius, R., *Lexicon philosophicum*, quo tanquam clave philosophiae fores aperiuntur, c.d., heslo *contingens*, s. 462.

žité uviesť jeho lexikálny a sémantický kontext. S prekvapením zistíme, že aj tento pojem zapadá do vyššie spomínanej leibnizovskej metafyzickej sémantiky. Termín ěvđečóμevov je odvodený zo slovesného tvaru ěvđečóμci. V pasívnej forme znamená toto sloveso *byť prípustný, umožnený, možný!*¹⁴ *To be possible* je preklad, ktorý pri tomto slovese používa *Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*.¹⁵ Grécko-latinský slovník pri termíne (tó) ěvđečóμevov jednoznačne používa latinský ekvivalent *possibilis* pre adjektívum a *possibile* pre substantívum. Goclenius členitým spôsobom rozvíja jednotlivé významy termínu *contingens*. Tým prvým a do určitej miery pre nás prípad celkom jasným významom je nasledovný: *Contingens, quod potest fieri & potest non fieri. Itaq; necessariū est.*¹⁶ Termín, ktorý nasleduje po významovom členení pojmu *contingens*, je vyššie uvedené substantivum *contingentia*. V obdobnom členení uvádza Goclenius ako prvý výraz *Contingentia Entis*, ktorý delí na *Incomplexi* et *Complexi*. Nasleduje termín *Contingentia* použitý samostatne; a v tomto prípade ho autor lexikónu člení na základe kritéria jeho užitia v kontexte *scientia* – „quae cadunt sub *Scientia*, quae ut plurimum causis iisdem eueniunt“¹⁷ – a mimo kontextu *scientia* – „Aliena a *Scientia*, *Indefinita*, quae pro re nata eueniunt, quorum causae sunt per *accidens*, vel *fortuitae*“.¹⁸

2. Kontingencia nie je náhoda ani nahodilost: jasnosť pôvodu

Fakt, že latinský pojem *contingentia* a jeho adjektívum *contingens*, resp. francúzsky pojem *contingence* vrátane jeho adjektíva *contingent(e)s* je jedným z klúčových termínov pre pôvodné porozumenie Leibnizových onto-teologických téz, je nesporný. Leibniz v mnohých opusculách, korešpondencii, ale aj v syntetizujúcich textoch, vrátane *Discours de métaphysique*,¹⁹ uvádzá pojem kontingencie a toho, čo je kontingentné, 1) z metafyzického hľadiska vo vzťahu k stvorenému súčnu, to znamená k existencii ako aktualizovanému možnému súčnu a jeho dianiu vo stvorenom svete (udalosti), a 2) z logického hľadiska vo forme takzvaných kontingentných súdov, alebo viet, ktoré sú nositeľmi deskripcie udalostí. Tie majú výlučne a len nie-nevyhnutný, čiže kontingentný charakter. V takomto zmysle sa 1) *existencia* stáva synonymom *kontingencie* a vice versa sa ocítá pod správou *principium rationis sufficientis*.

14 Pozri Bailly, M. A., *Dictionnaire grec-français*. Ed. Gréco, G. – Charbonnet, A. – Wilde, M. de – Maréchal, B. 4ème édition. Paris 2020. On-line dostupné na: <http://gerardgreco.free.fr/spip.php?article52>; [cit. 24. 10. 2023].

15 Dostupné na: <https://stephanus.tlg.uci.edu/lsj/#eid=36239>; [cit. 24. 10. 2023].

16 Goclenius, R., *Lexicon philosophicum, quo tanquam clave philosophiae fores aperiuntur*, c.d., heslo *contingens*, s. 462.

17 Tamže.

18 Tamže.

19 Pozri Leibniz, G. W., AA VI, 4.

a 2) všetky súdy, resp. vety v gescii *princípu inesse* ako logického pendantu *principium rationis sufficientis* zrkadlia predikáty – udalosti (subjektov – substancií). V tomto prípade je mimoriadne dôležité pripomenúť aj etymologickú stránku pojmu. Odhalenie pôvodu tohto pojmu nás totiž v určitom zmysle zavedie priamo do Leibnizovho metafyzického konceptu.

K pojmu kontingencie ale nemožno pristúpiť bez toho, aby sme pozornosť nesústredili na to, čo mu predchádza. Z vyššie uvedeného totiž vyplýva, že pojem kontingencie a toho, čo je kontingentné, sa viaže výlučne na to, čo aktuálne existuje, resp. na aktuálnu existenciu. Ale to, čo existuje, existuje z nejakého dôvodu, a tým dôvodom (a nielen dostatočným) je Boh – nekonečný zdroj existencie, ale zároveň aj *radix possibilitatis*.²⁰ A práve tento *radix possibilitatis* je i prameňom všetkého, čo sa môže dostať z možnosti do skutočnosti, inak povedané: toho, čo sa Boh ako najlepšie z možného rozhodne stvorí na základe konkrétneho, tzv. *Mechanismus Metaphysicus*, resp. *Mathesis Divina*.²¹ Z radu aktuality a existencie je teda potrebné vystúpiť a nazrieť do toho, čo jej predchádza. Čo vôbec predchádza kontingencii tak, aby sme o nej vôbec mohli hovoriť?

Je zrejmé, že pojem *kontingencie* zapadá do línie pojmu *existencie* – a pojem existencie je zasa esenciálne viazaný na pojem *sveta*. Vyjadrené z opačného terminologického sledu, ak je reč o *svete*, je evidentné, že je reč o *existencii*, ktorej esenciálnym atribútom je *kontingencia*. Na základe takto načrtnejtej lineárnej schémy je preto potrebné vrátiť sa k pôvodu. Pôvodu existencie, jej kontingentnej povahy a, samozrejme, pôvodu sveta. Po tejto úvahe si plným právom môžeme vyššie položenú otázku sformulovať opäťovne: je v súlade s Leibnizovým termínom kontingencie oprávnené pracovať s významom náhodnosti, resp. toho, čo je náhodné? Jeden z často používaných argumentov je schematicosť, do ktorej obyčajne sklázavame, keď sa o Leibnizovi snažíme premýšľať v kontexte dvojice: *nevyhnutný* – *náhodný* (*kontingentný*). Leibniz ale ani zdaleka nebol žiadnen necessitarista. A ak by aj bol býval, načo by mu bol pojem toho, čo je *náhodné*? Voči tomu nateraz len poznamenajme, že pojem kontingencie je výrazom toho, čo v sebe nesie badateľnú stopu Boha, a to aj z toho dôvodu, že pojem sveta nie je (pre Leibniza) nestvorený.

Postup, akým Boh z nekonečného množstva možných svetov stvorí aktuálne existujúci svet, nemožno na tomto mieste z viacerých dôvodov rozoberať. Na jednej strane je tu šírka problému a na strane druhej samotný fakt, že problém *sveta* je tu súčasťou pôvodnej rekonštrukcie *kontingencie*, o ktorú sa predkladaná štúdia snaží. A v jej rámci ide i poukaz na koncept istoty v rámci

²⁰ Leibniz, G. W., Specimen invertorum de admirandis naturæ generalis arcanis. In: Leibniz, G. W., AA VI, 4, s. 1618.

²¹ Leibniz, G. W., De rerum originatione radicali (1697). In: Leibniz, G. W., GP VII, s. 304.

tzv. singulárnych, resp. individuálnych substancií ešte pred *monadologickou tézou*.²² V Leibnizovej spisbe, v ktorej tak povediac všetko so všetkým súvisí, je možné identifikovať niekoľko syntetizujúcich argumentov existencie sveta, ktorého stvoreniu predchádza nekonečný počet možných svetov. Jedným z najbohatších opisov je práve metaforický náčrt v závere *Theodicey*, ktorý je známy ako Theodórov sen.

3. Kontingencia nie je náhoda ani nahodilost: možné svety v Božom rozume a svet stvorený

Metafora sna Theodóra, veľkého obetovateľa, ktorého vo sне uvedie bohyňa Pallas do Božieho rozumu – *paláca nepredstaviteľného lesku a nesmiernej veľkosti*, sprístupňuje pohľad do časov pred stvorením. Je to akýsi metaforický styk s večnosťou. „Nato bohyně odvedla Theodóra do jednej z komnat. Když byl uvnitř, nebyla to už komnata, nýbrž svět, *solemque suum, sua sidera norat*.“²³ Bol to jeden z nekonečného počtu možných svetov. Aj napriek tomu, že *Theodicea* je mimoriadne kompaktný a doktrinálne veľmi bohatý text, ktorý principiálne pojednáva o dobrote a spravodlivosti Boha, slobode človeka a pôvode zla, záverečná pasáž samotného pojednania je jedným z najprístupnejších miest k otázke možných svetov v Leibnizovej spisbe.

Za predpokladu, že v Božom rozume jestvuje nekonečný počet možných svetov, vzniká niekoľko legitímnych otázok, spomedzi ktorých nadnesieme tri bezprostredné: 1) Je medzi týmito možnými svetmi nejaký vzťah? 2) Prečo z nekonečného počtu možných svetov *existuje* práve tento nás, stvorený svet? 3) Na základe akého kritéria Boh volí spomedzi nekonečného počtu možných svetov nás svet? Aj napriek zneniu vyšie stanovených troch otázok, ktoré sú absolútne legitimne, nebude v našich silách na dostupnej *ploche* dostatočne a pri všetkej snahe kompletne vykresliť príslušné odpovede. Na značím len niektoré z najprístupnejších a argumentačne najzrozumiteľnejších odpovedí, nie však vyčerpávajúcim spôsobom. Z tohto dôvodu sa pokúsim následne tieto otázky reformulovať s menšou, ale ešte stále prijateľnou

22 Bolo by extrémne mylné tvrdiť, že *corpus leibnizianum* je od prvých formulácií až po posledné texty, vrátane pôvodného textu *Princípov filozofie*, čiže *Monadológie*, *monadologický*. Ak jestvuje niečo také ako monadológia, je to najskôr terminus technicus, resp. skratka, ktorou sa k Leibnizovi snažíme dospiet. K finálnej doktrinálnej formulácii ale nevedú skratky, bočné cestičky, traverzy a vrstevnice, ale magistrála. Monáda a monadologická sústava sú telos. A začínať a zároveň končiť v zavŕšenej doktríne je prejavom myšlienkovej a bádateľskej chudoby.

23 Leibniz, G. W., *Theodicea. Pojednání o dobrôtě Boha, svobodě člověka a původu zla*, c.d., § 415, s. 327. „Là dessus, la Désse mena Theodore dans un appartemens : quand il y fut, ce n'étoit plus un appartemens, c'étoit un monde, *Solemque suum, sua sidera norat*.“ In: Leibniz, G. W., GP VI, § 415, s. 363.

obmenou spomínaného *metafyzického mechanizmu*, ktorý z pojmu sveta zo-stúpi k pojmu *možného súčna*.

1) Medzi možnými svetmi, avšak bez ohľadu na ich obsah, ktorého skúmaniu sa v tomto momente vyhneme, existuje vzostupný vzťah nadradenosťi na báze kritéria *optima*. „Komnaty vytvárely pyramidu. Čím blíže vrcholu, tím byly komnaty krásnejší a predstavovaly stále krásnejší svety.“²⁴ Označenie krásnejší v tomto prípade konotuje do posledného detailu vždy vyššie množstvo *bytnosti – esencie*, maximum *kompossibility* a stupeň zahrňovanej *dokonalosti*: „...neboť pyramida mela začátek, jej konec však nebylo vidět, mela vrchol, ale nemela základnu: rozširovala se donekonečna.“²⁵ Absencia základne je priamym dôsledkom jedného z Božích atribútov. Okrem nekonečnosti je to zároveň výraz nekonečnej Božej dobroty, a preto nemožnosťi priupustenia superlatívnu negatíva. Obdobným, ale nie rovnakým spôsobom existuje takýto vzťah aj medzi možnými súčnami a ich vzájomnými konfiguráciami, ktoré spoločne vytvárajú určitý možný svet.

2, 3) „Je to preto, že medzi nekonečným počtom svetov je jeden zo všetkých najlepší. Inak by sa Boh nebol vôbec odhodlal stvoriť žiadnen z nich.“²⁶ Boh – absolútne dokonalá bytosť – zahrňa vo svojom nekonečnom rozume nekonečný počet možných svetov, z ktorých stvorí jeden. Jeden, ktorý roz-hodne nemôže nezahŕňať a nezrkadliť atribúty bytosťi, ktorá tento svet stvorí. Jeden z prvých veľkolepých filozofických *programov*, ktoré mladý Leibniz zvažoval, a ktorý zostal, žiaľ, iba vo forme *náčrtu*, nesie názov *Demonstratio-num catholicarum conceptus*.²⁷ Skutočnosť, že šlo o projekt veľkolepý, dokladá aj samotné usporiadanie jednotlivých filozofických oblastí, ktoré chcel Leibniz v tomto projekte rozpracovať. Jeho prolegomená mali obsahovať: Elementy filozofie, čiže prvé princípy Metafyziky (de Ente), Logiky (de Mente), Mathesis (de Spatio), Fyziky (de Corpore) a Praktickej filozofie (de Civitate).²⁸ Konspekt tohto *demonstratívneho* projektu ďalej prezrádza, že hlavný vstup doň mali otvárať jednotlivé dôkazy Božej existencie.

V poradí piatym dôkazom mal byť „dôkaz nekonečnej pravdepodobnosti, alebo morálnej istoty, že krása sveta povstáva z ducha“.²⁹ Fakt, že tento svet, ktorý je *najlepší z možných svetov*, Boh volí z ich čirej možnosti, napovedá, že *metafyzický mechanizmus (Mechanismus Metaphysicus)* stvorenia sveta sa uplatňuje pri každom parciálnom stvorení, keďže konečné súčno nemôže vznikať z rovnako konečného, a tým pádom obmedzeného (súčna). „Boh je

²⁴ Tamže, s. 328.

²⁵ Tamže.

²⁶ Tamže. Pokiaľ nie je uvedené inak, preklady citátov sú dielom autora tejto stati.

²⁷ Leibniz, G. W., AA VI, 1, s. 494–500.

²⁸ Pozri tamže, s. 494.

²⁹ Tamže: „demonstratio probabilitatis infinitae, seu certitudinis moralis, qvòd pulcritudo mundi oriatur à mente“.

prvým dôvodom vecí, pretože veci, ktoré sú obmedzené ako všetko, čo vidíme a zakúšame, sú kontingentné a nemajú v sebe nič, čo by ich existenciu činilo nevyhnutnou... Je teda potrebné hľadať *dôvod existencie Sveta*, ktorý je úplným zoskupením *kontingentných vecí*. A je potrebné ho hľadať v *substancii*, ktorá si *dôvod svojej existencie nesie so sebou*, a ktorá je preto *nutná* a večná.³⁰ Boh je prvým a najvyšším dôvodom vecí – *ultima ratio rerum* – ako taký rozhodne uvádza do hry určitý druh stvoriteľského kalkulu, ktorý ale nie je viazaný len na jeden konkrétny svet, ale aj na všetky ostatné, dovedna nekonečné svety.

Vyplýva to z bytnosti jeho rozumu. „Zároveň je potrebné, aby bola táto príčina i *rozumná*. Totiž tento svet, ktorý existuje, je kontingentný, pričom čo do počtu nekonečné ďalšie svety sú takpovediac rovnako možné a rovnako si nárokujúce existenciu ako tento. Preto sa táto príčina musí vzťahovať ku všetkým týmto možným svetom, aby si z nich zvolila jeden. A tento ohľad alebo vzťah existujúcej substancie k prostým možnostiam nemôže byť ničím iným ako *rozumom*, ktorý má ich idey. A určením jednej z nich nemôže byť nič iné ako akt *vôle*, ktorá volí.“³¹ Činiteľmi tohto *metafyzického mechanizmu* sú dve Božie mohutnosti: Boží rozum a Božia vôle. Rozum je zdrojom možných svetov, možných súcien, je jednoducho riša, v ktorej pred stvorením sveta prebiehal nepretržitý *zápas* medzi *možnými svetmi*, ktoré si činili *nárok* (pretenziu) na existenciu. „Táto rozumná príčina musí byť nekonečná na všetky spôsoby a absolvútne dokonalá čo do *moci, múdrosti a dobroty*, pretože sa vzťahuje na všetko, čo je možné. A keďže je všetko vzájomne spojené, niet dôvodu pripúšťať viac ako jednu príčinu. Jej rozum je zdrojom *esencií*, jej vôle je pôvodom *existencii*. Táto zvrchovaná múdrost, spojená s nie menej nekonečnou dobroiou, nemohla nezvolať to najlepšie.“³² Boh v najvyššej možnej miere, v jeho nekonečnej múdrosti, nekonečnej dobrote nemôže zvolať to, čo nebude spĺňať kritérium optima.³³

30 Leibniz, G. W., *Essais de Théodicée*. In: Leibniz, G. W., GP VI, s. 106. „*Dieu est la premiere raison des choses, car celles qui sont bornées, comme tout ce que nous voyons et experimentons, sont contingentes et n'ont rien en elle qui rende leur existence nécessaire...* Il faut donc chercher la raison de l'existence du Monde, qui est l'assemblage entier des choses contingentes: et il faut la chercher dans la substance qui porte la raison de son existence avec elle, et laquelle par conséquent est nécessaire et éternelle.“ Preklad upravil autor.

31 Tamže, s. 106“ „Il faut aussi que cette cause soit intelligente: car ce monde qui existe, étant contingent, et une infinité d'autres mondes étant également possibles et également prétendant à l'existence, pour ainsi dire, aussi bien que lui, il faut que la cause du monde ait eu egard ou relation à tous ces mondes possibles, pour en déterminer un. Et cet egard ou rapport d'une substance existante à de simples possibilités, ne peut être autre chose que l'entendement qui en a les idées: et en déterminer une, ne peut être autre chose que l'acte de la volonté qui choisit.“ Blížšie k voľbe príčiny pozri Rescher, N., *Contingentia Mundi. Leibniz on the World's Contingency*. *Studia Leibnitiana*, 33, 2001, H. 2, s. 145–162.

32 Leibniz, G. W., *Essais de Théodicée*, c.d., § 7–8, s. 107.

33 Majme na pamäti, že pôvodný latinský termín *optimus* je superlatívom adjektíva *bonus*.

Z predošlých tvrdení je teda zjavné, že Leibnizova podoba stvorenia je do istej miery racionalistická. „Boh musel vybrať ten najlepší svet, pretože nečiní nič bez toho, aby jednal podľa najvyššieho rozumu.“³⁴ Leibniz sa tak, okrem iného, v otázke možných súcien (*possibilia*) a eo ipso i v otázke možných svetov vymedzuje voči Descartovi a karteziánskemu metafyzickému voluntarizmu. Pre Leibniza sú totiž možné súcna ako také od Božej vôle nezávislé.³⁵ Nemožno ale tvrdiť, že možné súcna – esencie sú celkovo nezávislé na Bohu ako takom. V prvom rade preto, pretože ich pôvodný *situs* je Boží *rozum*. V druhom a neposlednom rade, Boh nie je príčinou týchto esencií, pretože v stave čírej možnosti neprichádzajú do žiadneho styku so žiadnym z Božích úradkov (vôle). No bez Boha ich ponímať nemožno, pretože logická možnosť Božej bytnosti zakladá logickú možnosť možných súcien (*possibilia*): „K tejto veci som už prispel na inom mieste, kde som ukázal, že ak by bolo nevyhnutné Súcno nemožné, všetky kontingentné súcna by boli nemožné taktiež a nič by nebolo možné.“³⁶

Z týchto premíss je možné dospieť k pomerne jasnému a bezospornému záveru. Logické hľadisko sa stáva garantom faktu, že možné súcna (*possibilia*) sú možnými súcnami osebe. Ich neustály boj, pretenzia, nárok na ich aktualizáciu (ešte pred ich aktualizáciou samotnou) *prebieha* v Božom rozume. Pretenzia možných súcien k existencii sa deje na úrovni Božieho rozumu. Účinnosť tejto pretenzie ale garantuje Božia vôle – akt Božej vôle – Boží úradok.

3.1 Možné súcna (*possibilia*) a budúce kontingentné súcna

V rezumujúcim slede vyššie exponovanej argumentácii možno teda povedať, že pred svojim stvorením obýva každé možné súcno ríšu Božieho rozumu. Spomínaný mechanizmus, resp. *metafyzický kalkul stvorenia*, či *Božia mathesis*,³⁷ sa týka Božieho rozumu, ktorý je sídlom všetkých možných súcien, ale rovnako i Božej vôle a jej úradkov. Ako je to teda vlastne s možným súcnom, ktoré je schopné stať sa existujúcim súcnom? Položiť si môžeme i ďalšiu spresňujúcu otázku: Aký má možné súcno dôvod k prechodu z ríše Božieho rozumu do existencie?

34 Tamže, s. 107, § 8. Preklad upravil autor.

35 Pozri Leibnizov list zo 4. septembra 1704 adresovaný Issacovi Jacquelotovi. In: Leibniz, G. W., A II, 4, s. 271–274.

36 Pozri Leibnizov list z 20. novembra 1702 adresovaný Issacovi Jacquelotovi. In: Leibniz, G. W., A II, 4, s. 101.

37 Pozri Rateau, P., *La question du mal chez Leibniz. Fondements et élaboration de la Théodicée*. Paris, Honoré Champion 2008, s. 218. Tiež pozri Robinet, A., *Le Sera. Existiturientia (G. W. Leibniz)*. Paris, Vrin 2004, s. 31.

Ak by sme nazreli do Leibnizovej spisby približne do roku 1677–1678, našli by sme jeden pomerne nepatrny spis s názvom *Elementa verae pietatis, sive de Amore Dei super omnia*.³⁸ Počnúc týmto krátkym spisom začne Leibniz pojmom *možného súcna a možnosti* skloňovať s jeho bezprostredným explikačným spresnením. Každé možné súcno v sebe zahŕňa jemu vlastné *agens*, prostredníctvom ktorého je schopné sa už o existenciu *uchádzať*. Presnejšie, Leibniz v tomto spise začína používať v súvislosti s možným súcnom termín *ad existendum propensio*.³⁹ „Inak povedané: *kedže existuje skôr niečo než nič*, je nevyhnutné, aby v bytnosti samej, to znamená v možnosti, bolo obsiahnuté niečo, z čoho vyplýva aktuálna existencia, a preto (je nevyhnutné), aby realita, alebo možnosť zahrňovala nejaký sklon k existencii.“⁴⁰

Sklon každého možného súcna k existencii je teda takému možnému súcnu inherentný. Otázka možnosti a v nej obsiahnutého *sklonu ku existenci* si tak začína preukazovať ako niečo absolútne zásadné a nevyhnutné. V zásade, ale zamlčaným spôsobom, je tu reč o budúcom kontingenntnom súcne *in statu nascendi*. V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť jedno dôležité spresnenie. Reč je o sklone k existencii, nie k neexistencii. To znamená, že ak je sklon k existencii možnému súcnu inherentný, je to sklon k aktualizácii a nie sklon k niečomu, čo sa nestane, čo by nemohlo byť stvorené. Pretože: „Z toho, že niektoré možné súcna existujú, pričom rovnako by mohli neexistovať, vyplýva, že možnosť je skôr určitou dispozíciou k existencii ako k neexistencii.“⁴¹

Približne o rok neskôr Leibniz pozmení lexiku a v texte s názvom *Dialogue entre Théophile et Polidore* namiesto vyššie použitého termínu *propensio* použije francúzsky termín *pretension*.⁴² „Možné súcna, ktoré ale nemajú žiadnu existenciu, nemajú ani žiadnu moc, ktorou by sa dostali do existencie. Preto treba hľadať voľbu a príčinu ich existencie. Súčno, existencia ktorého je už stála, a preto nevyhnutná z nej samej, musí v sebe zahrňovať idey dokonalostí možných vecí, aby si ich mohol zvoliť a stvoriť. Bezpochyby bude voliť podľa stupňov dokonalosti, ktoré sa nachádzajú v týchto ideách, alebo podľa nároku (*pretension*), ktorý si na existenciu môžu činiť...“⁴³

38 Leibniz, G. W., *Elementa verae pietatis, sive de Amore Dei super omnia*. In: Leibniz, G. W., AA VI, 4-B, s. 1357–1364.

39 Tamže, s. 1363.

40 Tamže. „Aliter: quoniam aliquid potius existit quam nihil, necesse est in ipsa *Essentia*, sive possibilitate aliquid contineri unde *existentia actualis* sequatur, ac proinde *realitatem* sive *possibilitatem* quandam ad *existendum* *propensionem inferre*.“

41 Tamže. „Quia possibilia quaedam existunt, cum aequae possent non existere, sequitur possibilitatem esse quandam ad *existendum* potius quam non *existendum* *dispositionem*.“

42 Leibniz, G. W., *Dialogue entre Théophile et Polidore*. In: Leibniz, G. W., A VI, 4-C, s. 2232.

43 Tamže: „Mais les choses possibles n'ayant point d'*existence* n'ont point de puissance pour se faire exister et par consequent il faut chercher le choix et la cause de leur existence; dans un estre dont l'*existence* est déjà fixe et par consequent nécessaire d'elle même cet estre doit contenir en lui les idées des perfections des choses possibles, pour choisir et pour les produire. Et il choisira sans doute suivant les degrés de perfection qui se trouvent dans ces idées ou suivant la *pretension* qu'elles peuvent avoir à l'*existence*...“

Leibniz v otázke možných súcien a ich prechodu do existencie uskutoční približne v rozpäťi rokov 1683 až 1685⁴⁴ – v krátkom texte s názvom *Notationes generales* – ešte jednu terminologickú modifikáciu. To ale neznamená, že by šlo o popretie predošlých dvoch – *ad existentiam propensio a pretension*. Na konci tohto krátkeho, ale mimoriadne dôležitého textu, ktorý je zamieraný na definíciu niektorých základných metafyzických a logických pojmov, sa okrem iného dozvedáme o tom, na základe čoho majú možné súcna schopnosť *smerovať* k existencii. Leibniz v tomto prípade použije termín, ktorý je známy primárne z jeho fyziky a ktorý inšpiratívne preberá od Hobbesa. Ide o termín *conatus*. Čo je ale rovnako dôležité ako tento termín, je to, čo mu argumentačne predchádza. „Každá bytnosť alebo realita sa *dožaduje* existencie...“⁴⁵

Ani v tomto prípade Leibniz nechybí a analógiou ku oblasti fyziky spresňuje, ako sa každá esencia domáha existencie. A práve v tomto momente pojem *conatus* zavedie. Totiž „každá bytnosť alebo realita sa *dožaduje* existencie tak, ako sa každý conatus dožaduje pohybu alebo účinku, ak mu samozrejme v tom nič nebráni“.⁴⁶ Mali by sme ale ostať na pozore a nevyvodzovať z toho tvrdenie, podľa ktorého by boli možné súcna reálne vybavené akousi *metafyzickou dynamikou*, ktorá im garantuje prechod do existencie. Dôvod, pre ktorý si to nemôžeme dovoliť pripustiť, už bol vyššie uvedený. Teofil, ktorý vedie dialóg s Polidórom, v tejto veci jasne odvetil, že možné súcna nemajú žiadnu moc, prostredníctvom ktorej by sa *samé sebou* dostali do existencie.

Problematicosť tohto argumentu ale zmizne v momente, keď záver necháme vyriecknuť samého Leibniza. Je potrebná akási *účinná príčina*. Boží rozum to však už byť nemôže. A tak ostáva už len jediná možná odpoved: „nie žeby veci, ktoré nie sú, conatus nemali, ale takto si to vyžadujú idey bytností, ktoré existujú v Bohu po tom, ako Boh slobodne vydal úradok zvoliť to, ktoré je najdokonalejšie.“⁴⁷ Tento dôvetok prináša do úvah a celkového kontextu možných súcien ešte jeden síce nepatrny, ale mimoriadne dôležitý rozmer týchto troch pojmov: *propensio, pretension a conatus*.⁴⁸ Niet pochýb o tom,

44 S ohľadom na správu v akademickom vydaní tohto textu nie je možné presne určiť jeho pôvod, práve z tohto dôvodu sa uvádzajú ako najpravdepodobnejší dátum vzniku tohto textu rozpäť leta 1683 až jesene 1685.

45 Leibniz, G. W., *Notationes generales*. In: Leibniz, G. W., AA VI, 4-A, s. 557. „Omnis essentia seu realitas exigit existentiam...“ Kurz. M.Š.

46 Tamže: „Omnis essentia seu realitas exigit existentiam quemadmodum omnis conatus exigit motum, vel effectum, scilicet, nisi quid obstet.“

47 Tamže: „... non quasi ea quae non sunt conatum habeant, sed quia ita postulant ideae essentiarum in Deo actu existentes; postquam Deus libere decretivit eligere quod est perfectissimum.“

48 Leibniz v tejto konkrétnej súvislosti používa v roku 1689 v krátkom texte, ktorý napísal v Ríme (vo vydaní Akademie-Ausgabe je označený názvom *De ratione cur haec existant potius quam alia*), jeden špecifický termín – *hapax legomenon*, a síce *existituentia*. „Posita vero existituentia omnium, sequitur existentia quorundam, cum enim omnia coexistere non possint, sequitur

že Leibniz, ktorý bol i vzdelaným právnikom a dobre znal právnickú terminológiu (čo sa prejavuje hlavne v prípade prvých dvoch termínov, ktoré majú okrem iného aj pomerne jasný právnický konotát), vtesnal občas do svojich metafyzických a teologických úvah aj pojmy z tejto oblasti. Pri termíne *co-natus*⁴⁹ sme však v tomto prípade skôr svedkami akejsi priamej modifikácie významu fyzikálneho na význam rýdzo morálnej.

A práve tento morálny rozmer, ktorý pramení v Božej vôle, Božích úradkoch, ktorým predchádza Boží metafyzický mechanizmus⁵⁰ na úrovni Božieho rozumu, umožňuje jednoznačné odmietnutie chápania pojmu *kontingencie* ako náhody a *nahodilosti* a per analogiam pojmu *kontingentného* ako náhodného a *nahodilého*. Boží *kalkul* (Boží rozum), s kritériom *optima* a najvyššej možnej miery *dokonalosti* možného súcna (Božia vôle a Božie úradky), takto pripraví možné súcno na jeho stvorenie. „Preto existuje každé možné súcno, pokiaľ mu v jeho existencii nezabráni nejaké dokonalejšie (možné súcno). Takto je vidieť, že bytnosti vecí závisia na Božej prirodzenosti a ich existencie na Božej vôle. A existenciu nemôžu nadobudnúť vlastnou silou, ale iba skrze Boží úradok.“⁵¹ A od momentu jeho stvorenia sa toto súcno stáva *kontingentným*. V žiadnom prípade však nie náhodným, ani *nahodilým*! Náhoda ani *nahodilost* v Leibnizovom (metafyzickom) myslení nemajú svoje miesto, a to ani vo forme najmenšej zvislej alebo vodorovnej rukopisnej poznámky.

3.2 Kontingencia v správe princípu dostatočného dôvodu, princípu najlepšieho

Argumentácia obhajoby kontingencie – na rozdiel od náhody a *nahodilosti* (náhodného a *nahodilého*) –, vedená stálym zretelom na tzv. *dynamiku možných súcien* a Boží metafyzický mechanizmus, nemôže ostať iba v tejto rovine. Aj napriek tomu, že je obhajiteľná, tým najsielnnejším momentom argumentácie v prospech zachovania *kontingencie* sa v Leibnizových úvahách ukazuje pri jednom z architektonických príncipov jeho metafyziky: *principium rationis sufficientis*. Naprieč Leibnizovou metafyzikou sa vinie ako jej *filum Ariadneae*. Povedané pomerne jednoducho, ak existuje niečo, čo náhode a nahodilosti odporuje bezo zvyšku, tak je to práve *princíp dostatočného dôvodu*.

existentia eorum per quae plurima coexistunt.“ In: Leibniz, G. W., AA VI, 4-B, s. 1634. K podrobnejšej analýze pozri prácu André Robineta spomínanú v poznámke č. 37.

49 Rozbor týkajúci sa úlohy tohto pojmu, pokiaľ ide o otázku pohybu a problém kontinua, podáva: Makovský, J.: *Pacidius v labirintu kontinua*. In: Leibniz, G. W., *Pacidius Philalethi. Pacidius Philalethovi*. Přel. J. Makovský. Praha, OIKOYMENH 2019, s. 263–300.

50 Pre porovnanie pozri Wilson, C., *Plenitude and Compossibility in Leibniz*. *The Leibniz Review*, 10, 2000, (December), s. 17.

51 Leibniz, G. W., *Notationes Generales*, AA VI 4-A, s. 557. „Proinde omne possibile existit, nisi impedit existentiam perfectioris. Ex his patet Essentias rerum pendere a natura divina, existentias a voluntate divina; neque enim propria vi sed decreto Dei existentiam obtinere possunt.“

Tento princíp ukazuje svoju pôsobnosť naprieč celým obdobím Leibnizovho teoretického života. Jeho evolúciu v Leibnizovom myslení sa však venovať nebudeme. Pre tento účel je možné využiť veľký počet dostupných štúdií a monografií, ktoré sú tejto problematike zasvätené.⁵²

Vo veci obhajoby kontingenčie existuje možnosť využiť veľmi široký diapazón výskytov a analýz princípu dostatočného dôvodu v Leibnizovom diele.⁵³ No pre naplnenie cieľa tejto štúdie sme sa rozhodli využiť Leibnizov argumentačný aparát, ktorý sa nachádza v jeho korešpondencii so Samuelom Clarkeom⁵⁴ a Antoinom Arnauldom, vrátane argumentov uvedených v *Theodicey*, na ktorú sa Leibniz v tejto korešpondencii odvoláva. Túto korešpondenciu – okrem iného – volíme preto, lebo je čerstvým príspevkom⁵⁵ do Leibnizovej spisby a leibnizovskej bibliografie v českom jazyku. Tento počin s veľkým potešením vítame.

Korešpondencia Leibniza s Clarkeom nie je obsahovo úplne homogénna. Obaja korešpondenti v nej riešia širokú paletu jednotlivých problematík. Jedno špecifikum však v Leibnizových dopisoch adresovaných Clarkeovi vzhliadnuť možno. „Leibniz se ze strategických dôvodov... rozhodl konfronťovať s newtoniány primárne na poli pôrirozené theologie“⁵⁶ a v určitom zmysle i metafyziky. A tátó konfrontácia v oblasti prirodzenej teológie a metafyziky sa zväčšia nesie v intenciách výkladu princípu dostatočného dôvodu. V druhom dopise Leibniz stavia do opozície voči tzv. princípom materialistov princípy metafyzické, a to na rozdiel od Clarkea (a tým pádom i Newtona a jeho stúpencov!), ktorý voči princípom materialistov kladie princípy matematické.⁵⁷

Naznačený je tu už istý prechod od matematiky k fyzike, avšak pre Leibniza je k tomu potrebný ešte jeden princíp: „a tím je *princip [potrebnosti – M.Š.] postačujúciho dôvodu*, totiž že se neděje nic, aniž by byl nějaký dôvod,

52 Spomedzi spomínaného množstva publikácií k evolúcii princípu dostatočného dôvodu pozri najmä Nicolas, J. A., Razón, Verdad y Libertad en G. W. Leibniz. Análisis Histórico-crítico del Principio de Razón Suficiente. Granada, Univerzidad de Granada 1993; Lalanne, A., Genèse et évolution du principe de raison suffisante dans l'œuvre de G. W. Leibniz., Thèse doctorale. Paris, Université Paris-Sorbonne 2013. Dostupné na: <https://www.theses.fr/2013PA040174/document>; [cit. 24. 10. 2023].

53 Aj v tomto prípade odkazujeme na takmer vyčerpávajúcu bibliografickú analýzu zdrojových textov uvedených v obhájenej dizertačnej práci Arnauda Lalanna, ktorá je dostupná prostredníctvom odkazu uvedenom v predchádzajúcej poznámke.

54 Leibniz, G. W. – Clarke, S., Korespondence, c.d.

55 Leibniz, G. W. – Clarke, S., Korespondence, c.d. V česko-slovenských podmienkach možno vo všeobecnosti konštatovať nedostatok kvalitných prekladov Leibnizovej spisby. S o to väčším nadšením tento počin prijíname.

56 Palkoska, J., Korespondence mezi Leibnizem a Clarkem: kontext, obsah, výklad. In: Leibniz, G. W. – Clarke, S., Korespondence, c.d., s. 7.

57 Pozri Leibniz, G. W. – Clarke, S., Korespondence, c.d., s. 80.

proč je tomu takto spíše než jinak.“ Z tejto formulácie je možné usudzovať na niekoľké zásadné asercie: 1. nič sa nedeje bez dôvodu, čo je notoricky známa formulácia princípu dostatočného dôvodu, a 2. vždy jestvuje dôvod, pre ktorý to, čo existuje, existuje tak a nie inak, a ak platí 2. asercia, tak platí aj to, že existuje *toto* a nie niečo iné. Pokúsmo sa nazvať, a to nie celkom nepodložene a svojvoľne, všetko to, čo existuje, pojmom *existencia*⁵⁸. Obdobnú výzvu na prechod od jednej oblasti – fyziky k oblasti vyšej – k metafyzike môžeme vyčítať zo 7 paragrafa *Princípov prírody a milosti založených na rozume*.⁵⁹ Povznesenie sa z fyziky k metafyzike je však možné len prostredníctvom *princípu dostatočného dôvodu*.⁶⁰

V bohatej korešpondencii, ktorú Leibniz intenzívne udržiaval s Antoinom Arnauldom, bude sám o axióme v znení *nihil est sine causa*, alebo *nihil est cuius non possit redi ratio*, tvrdiť, že „to je podla môjho názoru princíp všetkých existencií, alebo práv faktu. Totiž, Boh si z nekonečného počtu možných súčien volí to najlepšie.“⁶¹ Začína sa tak rysovať jedna konkrétna ekvivalencia. Za predpokladu, že z nekonečného množstva možných súčien Boh zvolí vždy len jedno konkrétnu súčnu, ktoré musí splňať podmienku *optima*, tak všetko, čo Boh z možnosti uvedie do skutočnosti (to znamená, všetko, čo stvorí), nemôže nebyť najlepším. Konkrétnu súčnu je tak konkrétnou existenciou, ktorá je tak a nie inak, ktorá je tou a nie inou (tak ako to garantuje princíp dostatočného dôvodu). Môže mať takto ustanovené konkrétnu súčnu, konkrétna existencia status niečoho náhodného/nahodilého? Ukazuje sa, že by to absurdné a protirečivé prinajmenšom princípu dostatočného dôvodu a v konečnom dôsledku i Božiemu rozumu i Božej vôle. A práve z vyšie uvedených dôvodov je relevantné hovoriť o tom, čo je, čo existuje, ako o tom, čo je *kontingentné*. Pretože nateraz je skrze princíp dostatočného dôvodu evidentné, že kontingencia nie je ani náhoda, ani *nahodilost*.

Záverom tejto argumentácie sa ešte raz pokúsmo obhájiť pojem kontingencie pred pojmom náhody/*nahodilosti*, a to prostredníctvom jedného ex-

58 Sám Leibniz zvykne byť voči terminologickej presnosti patrične rigidný.

59 Textová dvojica k *Monadológii*.

60 Pozri Leibniz, G. W., *Princípy prírody a milosti založené na rozumu*. In: Leibniz, G. W., *Monadologie a jiné práce*, c.d., s. 149.

61 Pozri Leibnizov Antoinovi Arnauldovi z júna 1686. In: Leibniz, G. W., AA II, 2, s. 56. Podobné označenie princípu dostatočného dôvodu nájdeme aj v § 10 Piateho dopisu Clarkeovi: *grand principe des existences* (pozri *Correspondance Leibniz – Clarke*. Ed. A. Robinet. Paris, PUF 1957, s. 125). V českom preklade (Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*, c.d.) je na s. 119 princíp dostatočného dôvodu označovaný ako *velký princíp existujúcich vecí*. To ale neznamená, že by tento princíp mohol byť aplikovateľný len na jeden špecifický problém, inak povedané, že by bol len *princípom existencií*. Princíp dostatočného dôvodu Leibniz používa spôsobom, ktorý závisí nielen od jednotlivých aplikácií, ktoré môže mať v rôznorodých oblastiach, ale zároveň od jeho vztáhov s ostatnými princípmi a všeobecnou architektonikou jeho filozofie.

plicitného príkladu. Do myšlienkovej osnovy vstúpi princíp dostatočného dôvodu. Leibniz ho neuvedie pod jeho notoricky známym označením. Uvedie ho presne v prospech toho, čo sa snažíme v tejto štúdii obhájiť. I navzdory tomu, že v texte *Discours de métaphysique* sa zmienka o tomto princípe nachádza iba jedenkrát, jej výskyt len potvrdí to, čo je predmetom našej argumentácie. V závere XIII. kapitoly *Discours de métaphysique*, ktorá rozvíja dôsledky zavedenia *individuálnej substancie* a jej úplného pojmu z kapitoly VIII., jej autor vysvetluje, že všetky kontingentné tvrdenia majú svoje dôvody, prečo obhajujú to skôr než ono, inak povedané, že majú a priori dôvody svojej pravdivosti. A nielen to. Tieto kontingentné vety sú predovšetkým takej povahy, „že se u nich nicméně nekladou dôkazy *nutnosti*, poněvadž se jejich dôvody zakladají pouze na principu kontingence či existenci věcí čili na tom, co je anebo se jeví nejlepším mezi množstvím věcí, které jsou všechny stejně možné“.⁶² Ergo: to, čo je v správe metafyzického princípu kontingencie, nemôže byť náhodné ani *nahodilé*, pretože je *kontingentné* (QED). Tu sa ale zastaviť nemôžeme. So zretelom na voľbu konkrétnych argumentačných prostriedkov máme povinnosť splatiť ešte dlh jedného ozrejmenia.

Núkajú sa nám totiž úvahy z piateho Leibnizova dopisu Clarkeovi. Leibniz v ňom konštatuje, že bol často obviňovaný z obhajoby *nutnosti* a *fatality*. Na svoju obranu ale pripomína, že „snáď nikto skutočný rozdiel medzi slobodou, kontingenciou a spontánnosťou na strane jednej a absolútnej nutnosti, náhodou(!) a vynútením na strane druhej neobjasnil lepšie a dôkladnejšie, ako som to ja učinil v *Theodicey*“.⁶³ V tom istom dopise Leibniz spomína, že jednou z možných príčin takýchto obvinení môže byť aj samotný fakt, že si Clarke zahráva s dvojzmyslami. Leibnizovou reakciou na to je pomerne jasné vyjadrenie rozdielov medzi absolútou nutnosťou na jednej strane a hypoteckou nutnosťou na strane druhej.

Ba čo viac, zásadný rozdiel podľa Leibniza spočíva i medzi „nutností, ktorá nastáva proto, že opak zahrnuje spor, a nazývá se logická, metafyzická či matematická a mezi nutností, ktorá je morální a působí, že moudrý volí to nejlepší a že každý duch následuje nejsilnejší sklon“⁶⁴ Tým Mudrcom je

⁶² „....mais qu'elles n'ont pas des démonstrations de nécessité; puisque ces raisons ne sont fondées que sur le principe de la contingence, ou de l'existence des choses, c'est à dire sur ce qui est ou qui paroist le meilleur parmy plusieurs choses également possibles.“ Leibniz, G. W., *Discours de métaphysique. Metafyzická rozprava*. Přel. J. Makovský – M. Škára. Praha, OIKOYMENH 2020, s. 39.

⁶³ Correspondance Leibniz – Clarke, c.d., s. 123: „peut être personne n'ait mieux expliqué et plus à fond qu j'ay fait dans la Théodicée, la véritable difference entre liberté, contingence, spontanéité d'un côté ; et nécessité absolue, hazard, coaction, de l'autre.“ Porov. Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*, c.d., s. 117.

⁶⁴ Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*, c.d., s. 117–118. Porov. Correspondance Leibniz – Clarke, c.d., s. 123–124: „entre une nécessité absolue qui a lieu parce que l'opposé implique

– na rozdiel od každého ducha – Boh. A Boh nemôže zvoliť niečo, čo by najlepším nebolo. Ak je teda to, čo Boh zvolí, najlepšie, môže mať táto najlepšia Božia voľba povahu *náhodného/nahodilého?* S určitosťou možno povedať, že nie. Obdobným spôsobom máme povinnosť pripraviť hypotetickú nutnosť s ohľadom na Božie predvídanie a predurčovanie budúcich kontingencií (budúcich kontingenčných udalostí, budúcich kontingenčných súčien).⁶⁵

Nuž a na samý záver dodajme v súlade s morálnej nutnosťou len jedno: „Když totiž někdo moudrý a především Bůh (jenž je moudrý svrchovaně) volí to nejlepší, není proto o nic méně svobodný; naopak – nebýt nijak omezován v konání toho nejlepšího znamená tu *nejdokonalejší svobodu*. A když se někdo jiný ve své volbě řídí tím, co se mu nejvíce jeví jako dobro a k čemu má nejsilnější sklon, napodobuje tím svobodu moudré bytosti úměrně své dispozici; jinak by volba byla slepá náhoda.“⁶⁶

Záverom

Slepá náhoda – *hasard aveugle* – je niečo, pred čím Leibniz v celom svojom teoretickom úsili odvracia zrak. Má na to dôvod. Tým dôvodom nie je nič iné ako princíp dostatočného dôvodu, ktorý synonymne nazýva princípom kontingencie, či princípom existencii.⁶⁷ Každé existujúce súčno tomuto princípu podlieha. A nielen to. Každé existujúce súčno je výsledkom Božej voľby, ktorú v tzv. metafyzickom mechanizme, či *divina mathesis* pripraví Boží rozum spomedzi nekonečného počtu možných súčien v nekonečnom počte možných svetov. Zo samej bytnosti Božej vyplýva, že to, čo existuje, čiže to, čo Boh stvoril, je to najlepšie. Pretože to, čo existuje, principiálne najlepšie je. Aj takto k nám Leibnizov princíp dostatočného dôvodu prehovára.

Má teda náhoda (ktorá je raz a navždy slepá a bezdôvodná) a *nahodilost* nejaké miesto v Leibnizovej metafyzike? Raz a znova si musíme odpovedať záporne. Tieto pojmy sú v tomto konkrétnom prípade skutočne prázdne (a zmysluprázdne). V prostredí slovenských a českých prekladov, a tým

contradiction, et laquelle est appellée logique, metaphysique, ou mathematique ; et entre une nécessité qui est morale, qui fait que le Sage choisit le meilleur, et que tout esprit suit l'inclination la plus grande.“

⁶⁵ Pozri § 5 Leibnizovho piateho dopisu Clarkeovi v: *Correspondance Leibniz – Clarke*, c.d., s. 124.

⁶⁶ Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*, c.d., s. 118. Porov. *Correspondance Leibniz – Clarke*, c.d., s. 124: „Car lors que le Sage, et, sur tout Dieu (le Sage souverain), choisit le meilleur, il n'en est pas moins libre ; au contraire, c'est LA PLUS PARFAITE LIBERTÉ de n'être point empêché d'agir le mieux. Et lors qu'un autre choisit selon le bien le plus apparent, et le plus inclinant, il imite en cela la liberté du Sage à proportion de sa disposition. Et sans cela le choix sera un hasard aveugle.“ Porov. Leibniz, G. W. – Clarke, S., *Korespondence*, c.d., s. 118.

⁶⁷ Arnaud Lalanne vo svojej dizertácii uvádzá až 38 rôznych označení/názvov tohto princípu. Pozri Lalanne, A., *Genèse et évolution du principe de raison suffisante dans l'œuvre de G. W. Leibniz*, c.d.

pádom aj v slovenskom a českom *leibnizovskom okruhu*, pôsobia zmätočne a zavádzajúco. Nie sú Leibnizove ani leibnizovské. Z určitého dôvodu úplne vytiesnali nesmierne bohatý pojem *kontingencie*, ktorý je rodným menom Leibnizovho konceptu sveta, existujúceho súčna a konceptov s nimi súvisiacich. Vedie k tomu celý rad argumentov, ktoré sme sa v tejto štúdii snažili čitateľovi presvedčivo predložiť. V prekladoch pôvodnej filozofickej spisby nie je vždy pravidlom ostať v čo najtesnejšej blízkosti pôvodného pojmu, ale skôr v čo najtesnejšej blízkosti významu. V tomto konkrétnom prípade však o blízkosti reč byť nemôže. Ak sa chceme nadalej pohybovať v Leibnizovej metafyzike, musíme nehybne ostať pri *kontingencií*. Pretože kontingencia nie je náhoda a ani *nahodilost*. Tá hodna *pôvodcu existencií* nie je. „Stačí se spolehnout na to, že Bůh dělá vše s ohledem k nejlepšímu...“⁶⁸

68 Leibniz, G. W., *Discours de métaphysique. Metafyzická rozprava*, c.d., § 5, s. 17.